

MUDROSNA ANTROPOLOGIJA JAKOVLJEVE POSLANICE

Mato ZOVKIĆ

Kaptol 7

BiH – 71 000 Sarajevo

mato.zovkic@bih.net.ba

Sažetak

Ovo je jedno od izlaganja o biblijskoj antropologiji na simpoziju hrvatskih bibličara u Zagrebu 26. i 27. listopada 2018. godine. S većinom novijih komentatora autor prihvaća da srž Jakovljeve poslanice potječe od povijesnog Jakova, koji je umro mučenikom smrću u Jeruzalemu oko godine 62, ali ju je kasnije netko od njegovih suradnika, koji je dobro poznavao grčki jezik i retoriku, doradio za Židove i kršćane u dijaspori. To je bitno mudrosni spis Novog zavjeta u kojem se nadahnuti pisac oslanja na Siraha i druge mudrosne spise Starog zavjeta, ali i pokazuje svijest o Isusovu učenju o najvećoj zapovijedi te o Božjoj naklonosti prema siromasima. Jakovljevu vjeru i nauk o ljudima kao slobodnim Božjim stvorenjima koji u teškoćama života trebaju biti strpljivi te u molitvi tražiti snagu za postojanost autor obrađuje u sljedećim cjelinama: a) stvoreni na sliku Božju, podupirani zakonom slobode (3,9-10; 1,17); b) kao stvorenja ovisna o Bogu, ljudi su pozvani na postojanost u kušnjama, na svladavanje požuda i na traženje mudrosti odozgo (1,9-11; 1,2-4.13-15; 1,5-7; 3,13-17); c) u životnim nevoljama strpljivi, u bolesti ovisni o zajednici (5,7-11.13-16). Jakovljeva mudrosna antropologija nastavak je na učenje starozavjetnih mudraca i doprinos etičnom življenju »plemena dijaspore« među većinom poganskih sugrađana u Rimskom Carstvu.

Ključne riječi: Jakovljeva poslanica, mudrosni spis, čovjek slika Božja, kraljevski zakon ljubavi prema bližnjemu, postojanost u kušnjama, mudrost odozgo, životne nevolje, ovisnost o zajednici.

Jakov, kao i ostali pisci spisa koji su prihvaćeni u kanon Biblije, vjeruje da je čovjek Božje stvorenje u stvorenom svijetu. Tu pretpostavljamo osnove biblij-

ske antropologije.¹ Ograničavamo se na Jakovljeve poticaje povijesnim naslovnici i današnjim kršćanima da poštuju dostojanstvo ljudske braće i sestara stvorenih na sliku Božju. Jakov nadalje traži od vjernika da drže kraljevski zakon slobode, da se odupiru tjelesnim požudama, prose od Boga dar mudrosti, očituju Božju brigu za siromahe u zajednici i ljudskom društvu te strpljivo podnose životne teškoće, svjesni da bi vjera bez djela bila mrtva.

Protestantski bibličar Martin Dibelius (1883. – 1947.) objavio je svoj komentar Jakovljeve poslanice 1921. godine. U njemu je primijenio metodu *Formgeschichte* i »ustanovio« da je autor kompilator i eklektik, njegova »poslanica« bila bi pisana homilija ili parenetski spis s nizom međusobno nepovezanih cjelina te da nema povijesne veze s Jakovom kojemu se u naslovu pripisuje. Taj je komentar izdavan i nakon autorove smrti nekoliko puta,² a 1978. godine preveden je na engleski. Noviji proučavatelji Jakovljeve poslanice distanciraju se od Dibeliusove »dijagnoze« tako da većina njih ovu poslanicu smješta u skupinu sedam »katoličkih«, smatra je mudrosnim spisom Novog zavjeta te da je redaktor kanonskog grčkog teksta vjerojatno od povijesnog Jakova preuzeo građu,³ osobito zbog izreka o kraljevskom zakonu ljubavi prema bližnjima i brizi za siromahe, jer te izreke podsjećaju na Isusove iz stadija dok su još bile u dokumentu Q.⁴ Todd C. Penner u preglednom članku o istraživanju Jakovljeve poslanice od oko 1970. do 1999. godine naziva Frankemöllea i neke druge novije komentatore »razbijačima leda« (*groundbreaking*) te smatra da su razlozi za promjenu perspektive u novim spoznajama o povezanosti ranog kršćanstva sa židovstvom, zatim u pozornijem proučavanju teologije pojedinog svetog pisca te u većem zanimanju za socijalno-povijesnu pozadinu pojedinih spisa, uz »rekalibraciju« biblijskih metoda proučavanja. U znak odobravanja navodi tekst iz jednog egzegetskog članka Donalda Versepupa o vjeri i djelima prema Jak 2,14-26 iz godine 1997: »Budući se počinje urušavati konsenzus mišljenja postignut magistralnim komentarom Dibeliusa, sve veću važnost dobiva obnovljeno traganje za formuliranjem skladnosti i teologije Jakovljeve poslanice. Dok je još prerano određivati što će konačno nastati, ako

¹ Usp. Giuseppe BARBAGLIO, *Uomo*, u: *Nuovo dizionario di teologia biblica*, Cinisello Balsamo (Milano) 1988., 1590–1609.

² Usp. Martin DIBELIUS, *Der Brief des Jakobus*, Göttingen, 1964. Na prvoj unutarnjoj stranici stoji zabilježeno da je ta knjiga izdavana 1921., 1956., 1957. i 1959.

³ Usp. Hubert FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus*, Gütersloh, 1994. Iz njegova komentara za ovaj rad, uz drugu literaturu, koristio sam Ekskurse 5 »Anthropologie und Theologie«, 305–320), 6 »Das 'Gesetz der Freiheit'«, 344–357, 10 »Weisheitstheologie nach Jakobus«, 561–571.

⁴ Usp. Patrick J. HARTIN, *James and the Q Sayings of Jesus*, Sheffield, 1991.; Richard BAUCKHAM, *James. Wisdom of James, Disciple of Jesus the Sage*, London, 1999.

išta nastane, kao nadomjestak za Dibeliusovo gledanje na Jakovljeve literarni i konceptualni diskontinuitet prema metodi povijesti oblika, postaje prepoznatljiva opća tendencija.«⁵

Iz povijesti istraživanja Jakovljeve poslanice poznato je kako je Luther bio razočaran što je ona primljena u kanon Crkve a premalo govori o Kristovoj mucii i vikarnoj smrti. Današnji protestantski bibličari pridaju joj punu pozornost.⁶ Poticajima na djelotvornu ljubav prema bližnjima i na zalaganje za siromahe i pravdu u svijetu ona je inspiracija za međureligijsku suradnju sa Židovima i ekumenski dijalog sa svim kršćanima.⁷ Protestantski bibličari ulaze u pitanje je li Jakov učenjem da se opravdavamo ne samo vjerom nego i djelima htio polemizirati protiv Pavlova učenja u Poslanici Galaćanima i Poslanici Rimljanima ili protiv krivo shvaćenog Pavla. Njima je važna tema o suodnosu vjere i djela do koje je Jakovu posebno stalo.⁸ Iako je Jakovljeva poslanica jedna od kanonskih knjiga cijele Biblije, obrađujem ovu temu ponajprije na temelju teksta te poslanice.

1. Stvoreni na sliku Božju, podupirani zakonom slobode

U odsjeku 3,1-12 Jakov ponizno govori o grijesima jezika tako što sebe smatra učiteljem koji može pogriješiti u govoru i moli druge muškarce u zajednici neka se ne laktaju za učiteljskom službom jer će učitelji vjere biti strože suđeni.⁹ Zatim metaforom o kroćenju konja pomoću uzda govori o potrebi svladavanja jezika te ističe: »Jezikom blagoslivljamo Gospodina i Oca, njime i proklinjemo ljude na sliku Božju stvorene: ¹⁰iz istih usta izlazi blagoslov i prokletstvo. Ne smije se, braćo moja, tako događati!« (3,9-10).

⁵ Todd C. PENNER, The Epistle of James in Current Research, u: *Currents in Reserach: Biblical Studies*, 7 (1999.), 257–308, 300. On je autor studije *The Epistle of James and Eschatology: Re-reading an Ancient Christian Letter*, Sheffield, 1996., u kojoj Jak 1,2-12 vidi kao uvod, a 4,6–5,20 kao zaključnu inkluziju za cijelu poslanicu, koja bi bila više eshatološki nego mudrosni spis.

⁶ Usp. Matthias KONRADT, *Christliche Existenz nach dem Jakobusbrief. Eine Studie zu seiner soteriologischen und ethischen Konzeption*, Göttingen, 1998.; Wiard POPKES, *Der Brief des Jakobus*, Leipzig, 2001.; Petra v. GEMÜNDGEN – Matthias KONRADT – Gerd THEISEN, *Der Jakobusbrief. Beiträge zur Rehabilitation der »strohernen Epistel«*, Münster, 2003.

⁷ Usp. Hubert FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus*, 119–120.

⁸ Usp. Roman HEILIGETHAL, *Werke als Zeichen. Unterscheidungen zur Bedeutung der menschlichen Taten im Frühjudentum, Neuen Testament und Frühchristentum*, Tübingen, 1983.

⁹ Usp. Mato ZOVKIĆ, Učitelji vjere i prezbiteri Crkve u Jakovljevoj poslanici, u: Mario CIFRAK – Dario TOKIĆ (ur.), *Da istina evanđelja ostane kod vas (Gal 2,5)*, Zbornik radova u čast prof. dr. sc. Ivanu Dugandžiću, OFM, povodom 70. obljetnice života, Zagreb, 2014., 321–344.

Tu Jakov podsjeća na istinu zajedničke vjere da je Bog gospodar i dobar otac svih ljudi te da je ljude stvorio na svoju sliku. Isticanje blagodati govora i opasnost zloporabe jezika Jakov je mogao naučiti iz Knjige Sirahove, kako navodi Hubert Frankemölle u svojem komentaru za taj odlomak (usp. Sir 5,9-15; 19,16; 22,27; 28,11-26). Na prvim stranicama Biblije Židovi i kršćani čitaju da je Bog stvorio ljude na svoju sliku (usp. Post 1,26-27; 5,1; 9,6), ali je Jakov to posebno uočio kod starozavjetnog mudraca koji kaže:

Gospod stvori čovjeka od zemlje
i opet ga u nju vraća.
Dao je ljudima točan broj dana i određeno vrijeme,
dade im i vlast nad svime što je na zemlji.
Odjenu ih snagom kakva je njegova
i stvori ih na sliku svoju.
Svacom je stvoru udahnuo strah od čovjeka,
da bi on gospodario zvijerima i pticama.
Oblikovao im je jezik, oči, uši,
i srce im dade da razmišljaju.
Napuni ih znanjem i razumijevanjem
i otkri im dobro i zlo (Sir 17,1-7).

Time biblijski mudrac ističe Božju mudrost u stvaranju i uređenju svijeta. Stvoren na Božju sliku, čovjek ima sposobnost razmišljanja i sredstva djelovanja, obdaren je mudrošću da razlikuje dobro od zla (usp. Post 3,22). »Za razliku od drugih dijelova Novog zavjeta nema traga kristološkom tumačenju 'slike', a Jakovu je svojstveno da ne argumentira iz specifično kršćanskog uvjerenja, kao npr. da ne smijemo proklinjati 'brata za kojeg je Krist umro' (1 Kor 8,11), nego iz ustaljene židovske vjere. Za razliku od nekih crkvenih tumača, ne trebamo se pitati odnosi li se ta primjena na 'svete' ili na sva ljudska bića. Židovska tradicija na koju se Jakov oslanja držala je da su sva ljudska bića stvorena na sliku Božju.«¹⁰

Na vjeru u Boga Stvoritelja koji je dobar Otac svih ljudi Jakov je podsjetio ranije kada je istaknuo da Bog nikoga ne napastuje:

Svaki dobar dar,
svaki savršen poklon odozgor je,
silazi od Oca svjetilâ

¹⁰ Dale C. ALLISON, JR, *A Critical and Exegetical Commentary on the Letter of James*, New York, 2013., 553 (dalje: *James*).

u kome nema promjene
ni sjene od mijene (1,17).

Naši prevoditelji Bonaventura Duda i Jerko Fućak raspoređuju stihovano ovaj tekst zato što u 1,16-18 poznavatelji grčkoga vide ritmičnost. Dar koji dolazi »odozgor« je od Boga Stvoritelja, koji je Otac sunca, mjeseca i zvijezda kao svjetlila nebeskih. To su Jakov i njegovi povijesni naslovnici naučili moleći sa psalmistom:

On načini svjetlila velika:
vječna je ljubav njegova!
Sunce da vlada danom:
vječna je ljubav njegova!
Mjesec i zvijezde da vladaju noću:
vječna je ljubav njegova! (Ps 136,7-9).

Ps 136 je himan Bogu kao Stvoritelju i Osloboditelju, osobito prilikom sklapanja saveza i kroz povijest Izraela. Kao dio velikog Halela Isus ga je s drugim pobožnim Židovima molio svake subote i o Pashi. U njemu molitelji doživljavaju prirodu kao Božji dar ljudima svih vremena. Božje očinstvo u odnosu na ljude Jakov ponovno spominje kada predlaže vjernicima da se ogledaju u »savršenom zakonu slobode« te uza nj prijanjaju kao djelotvorni izvršitelji (1,25). On tada postavlja za test iskrene pobožnosti ili sudjelovanja u religijskim činima (*eusebeia*) pomaganje sirotama i udovicama jer je to »bogoljubnost čista i neokaljana pred Bogom i Ocem našim« (1,25.27).

»Zakon slobode« Jakov ponovno spominje u odlomku o dodvoravanju bogatašima i zapostavljanju siromaha na liturgiji zajednice (2,1-13). Odlomak počinje svečanim pozivom naslovnicima neka »vjeru Gospodina našega Isusa Krista slavnoga« ne miješaju s pristranošću. Grčki izraz *pistis Kyriou hemōn Iēsou Hristou* naši su prevoditelji razumjeli kao generalni genitiv: »vjera o Kristu, vjera koja od Krista potječe«. Većina prevoditelja razumijeva: »vjera u Krista«. ¹¹ U izrazu »Krist slavni« (ili doslovnije »Krist slave – *Hristos tēs doxēs*) moguće je čitati proročku polemiku tog svetog pisca: »Nije moguće u isto vrijeme ispovijedati gospodstvo Isusa Krista i dati se zastrašivati dominacijom posjednika i moćnika. Ne možemo klanjati se Isusu Kristu i prigibati se pred uglednicima na molitvenom skupu. Kristu pripada slava i nikome drugom: ni

¹¹ Usp. François VOUGA, *L'Épître de Saint Jacques*, Genève, 1984., 69 u tekstu iznad crte prevodi: »la foi que vous avez en notre glorieux Seigneur Jésus-Christ«, a u bilješci ispod crte piše: »Littéralement: n'ayez pas dans des acceptations de personnes la foi de ou en notre Seigneur Jésus-Christ«.

bogatašima koji imaju moć, ni siromasima koji bi je htjeli prigrabiti. Vjera je neovisna od skupina s posjedom. U pitanju je kršćanska sloboda pred idolima.«¹²

Nakon proročkog upozorenja protiv pristranosti na liturgijskim slavljinama (*synagōgē* u r. 2) Jakov ističe kako je Bog izabrao siromahe da »budu bogataši u vjeri i baštinici Kraljevstva što ga obeća onima koji ga ljube« (r. 5), zatim nastavlja: »Ako doista izvršujete kraljevski zakon po Pismu: Ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga, dobro činite!« (r. 6). Tu navodi zapovijed Tore o ljubavi prema bližnjima (usp. Lev 19,18). Važno je skretati pozornost na cjelovit tekst toga stiha o etičkom ponašanju prema pripadnicima savezničkog Božjeg naroda: »Ne osvećuj se! Ne gaji srdžbe prema sinovima svoga naroda. Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe. Ja sam Jahve!« Neki kršćanski tumači trijumfalistički ističu kako je za Židove »bližnji« bio samo pripadnik jednoga od dvanaest Izraelovih plemena, ali previdaju odredbu da Izraelci trebaju ljubiti kao samoga sebe i »strance koji borave u njihovoj zemlji« (Lev 19,34). Iz konteksta je razvidno što takva ljubav obuhvaća: »U ostatku poglavlja navedeni su konkretni primjeri: ne izrabljuj slabe i ne odgađaj plaću nadničarima (r. 13), ne raznosi klevete među svojim narodom (r. 16), ne upuštaj se u nepošteno poslovanje (r. 11-12), i poštuju ostarjele osobe (r. 32).«¹³ Zato »ljubiti kao samoga sebe« znači materijalno zbrinjavati potrebne kao što se brinemo za sebe. Ljubav prema bližnjemu za pripadnike Božjeg naroda nužno obuhvaća pravdu i zaštitu udovica, sirota i došljaka, kojima je Bog posebno naklonjen. To su snažno naglašavali proroci.¹⁴ Hans-Peter Mathys u disertaciji o ljubavi prema bližnjemu u kontekstu Starog zavjeta upućuje na Jeremijinu propovijed u Jeruzalemu o ispravnom čašćenju Boga: »Ne uzdajte se u lažne riječi 'Svetište Jahvino! Svetište Jahvino! Svetište Jahvino! Svetište Jahvino!' Ali ako zaista popravite svoje putove i djela svoja i ako zaista budete činili ono što je pravo svatko prema bližnjem svome, ako ne budete tlačili stranca, sirote i udovice i ne budete prolijevali krvi nedužne na ovome mjestu, ako ne budete trčali za tuđim bogovima na svoju nesreću – boravit ću s vama na ovome mjestu u zemlji koju sam dao vašim ocima zauvijek« (Jr 7,4-7; usp. također Jr 22,3-5). Jeremija je to propovijedao pred najezdu Babilonaca 597. godine pr. Kr., kada su kraljevi savjetnici i hramski predvoditelji bogoslužja praznovjerno držali da je Jeruzalem neosvojiv zbog Hrama.

¹² Isto, 71.

¹³ Amando J. LEVORATTI, Leviticus, u: *The International Bible Commentary. A Catholic and Ecumenical Commentary for the Twenty First Century*, Collegeville, Minnesota, 1998., 496.

¹⁴ Usp. Hans-Peter MATHYS, *Liebe deinen Nächsten wie dich selbst. Untersuchung zum alttestamentlichen Gebot der Nächstenliebe (Lev 19,18)*, Göttingen, 1986., 155–173, gdje povezuje zapovijed ljubavi prema bližnjima s cijelom starozavjetnom etikom.

Jakovu i njegovim povijesnim čitateljima morao je biti poznat Isusov odgovor o glavnoj zapovijedi (usp. Mk 12,28-34, koja se kod prvog evanđelista ponavlja u trima različitim kontekstima (usp. Mt 5,43; 19,19; 22,38-40) a kod trećeg je uklopljena u jedinstvenu parabolu o milosrdnom Samarijancu (usp. Lk 10,25-37). Prije nastanka kanonskih evanđelja Pavao je napisao kako je ljubav vrhunska norma etičnog djelovanja za kršćane u poganskom svijetu grčko-rimske kulture (usp. Gal 5,14; Rim 13,8) i pritom bio uvjeren da zakonita vlast može pridonositi pravdi u društvu, a vjernike molio da se uzdržavaju od nasilja i osvete.¹⁵ Ozbiljni proučavatelji Isusa i ranog kršćanstva znaju da je Isus od šume kazuističkih propisa ljubav prema Bogu i bližnjem proglasio najvažnijom etičkom odredbom te naglasio da ljubav Božju prihvaćamo i na nju odgovaramo tako što djelotvorno pomažemo bližnjima. Rudolf Schnackenburg ovako zaključuje poglavlje o zapovijedi ljubavi u Isusovu učenju i djelovanju: »Unutarnja povezanost ljubavi prema Bogu i bližnjemu ima nenadmašivo značenje za razumijevanje religijske vjere i morala. Za religiju to znači da je pobožna osoba u svojoj ljubavi prema Bogu neotklonjivo upućena na ljubav prema ljudskoj braći i sestrama, jer u 1 Iv 4,20-21 stoji: 'Tko ne ljubi svojega brata kojeg vidi, Boga kojeg ne vidi ne može ljubiti. I ovu zapovijed imamo od njega: Tko ljubi Boga, da ljubi brata svoga'; to zvuči kao tumačenje dvostruke zapovijedi primljene od Isusa. Prednost glavne zapovijedi za moral ne može se previdjeti. Često smo veličali ujednačivanje i interiorizaciju, etiku mišljenja i djelovanja, ljubav prema najsiromašnijima i prema svima. Kad Isusovu poruku ispravno razumijemo, religijski temelj vodi do nesebičnosti koju rijetko dostiže čisto humana ljubav. To omogućuje svladavanje samog sebe iz kojeg izlaze veoma tiha i veoma jaka djela ljubavi. Time moralnom nastojanju postavljamo cilj koji nadilazi vidokrug filozofske etike i čisto humanitarnog ideala.«¹⁶ Noviji egzegeti drže da je povijesni Jakov, čije su propovijedi ušle u Jakovljevu poslanicu, morao poznavati Isusove izreke iz Govora na gori te među njima i zapovijed ljubavi kao najvažniju u Isusovu ponašanju i naučavanju.¹⁷

¹⁵ Usp. Gordon ZERBE, Paul's Ethic of Nonretaliation and Peace, u: Williard M. SWARTLEY (ur.), *The Love of Enemy and Nonretaliation in the New Testament*, Louisville, Kentucky, 1992., 177–222.

¹⁶ Rudolf SCHNACKENBURG, Das Hauptgebot der Liebe, u: *Die sittliche Botschaft des Neuen Testaments, Band 1: Von Jesus zur Urkirche*, Freiburg, 1986., 88–97, 97.

¹⁷ Usp. Patrick J. HARTIN, James and the Sermon on the Mountain – a Comparative Examination u: *James and Q Sayings of Jesus*, 140–172; Luke Timothy JOHNSON, The Sayings of Jesus in the Letter of James, u: *Brother of Jesus Friend of God. Studies in the Letter of James*, Grand Rapids, Michigan, 2004., 136–154.

Jakovu je Dekalog »savršeni zakon slobode« u kojem se uvijek iznova trebamo ogledati (1,25), »kraljevski zakon« kojemu je vrhunac aktivna ljubav prema socijalno rubnima (2,8.12). Za starozavjetnu podlogu ovakvog učenja komentatori upućuju na meditaciju psalamskog mudraca:

Savršen je Zakon Jahvin – dušu krijepi;
pouzdana je Svjedočanstvo Jahvino – neuka uči;
prava je naredba Jahvina – srce sladi;
čista je zapovijed Jahvina – oči prosvjetljuje (Ps 19,8-9).

Zakon je ovdje objava Boga i njegove spasiteljske volje (kao i u Ps 1 te Ps 119) a time i poziv na življenje u slobodi pred Bogom, u zajednici s ljudima. Druga starozavjetna podloga može se vidjeti u Sir 35,12-24 gdje biblijski mudrac ističe kako »Bog nije pristran na štetu siromahovu i sluša molitve potlačenoga. Ne prezire jauk siročeta ni udovice kad izlijeva svoj bol... I Gospod neće oklijevati niti će odgađati dok ne satre bedra nasilnicima i ne osveti se narodima, ne iskorijeni mnoštvo oholica i ne slomi žezlo opakima«. Kod stoika Jakovljeva vremena postojao je pojam prirodnog zakona temeljenog na univerzalnoj ljudskoj naravi kao daru i garantu slobode koji je preuzeo i Filon Aleksandrijski učeći da su slobodni oni što žive u skladu s takvim zakonom. Za Jakova je zakon slobode i kraljevski zakon Mojsijeva Tora, ali i Isusov nauk o ljubavi kao središnjoj zapovijedi. Vjernici po tome zakonu dobivaju svoj identitet; po njemu postaju i ostaju otvoreni Bogu i blišnjima. Prema Jakovu Tora i Zakon kako ga je Isus živio i protumačio (Mt 5,17-20) *socijaliziraju vjernike*. Kraljevski zakon slobode čuva vjernike u prijateljstvu s Bogom i od grešnog prijateljstva sa svijetom (Jak 4,4-8)¹⁸. Važno je uočiti da etika Zakona slobode nije individualistička nego eklezijalna, jer će Jakov kasnije naglasiti da vjernici trebaju zajedničku vjeru očitovati brigom za siromahe na liturgijskim susretima (2,1-26) i zalaganjem za dolične plaće nadničara (5,1-6).¹⁹

Za razliku od ranijih istraživača moralne poruke u Novom zavjetu, Rudolf Schnackenburg posvetio je opširno poglavlje Jakovljevoj poslanici²⁰.

¹⁸ Usp. Patrick J. HARTIN, Excursus 5: The Perfect Law of Liberty (James 1,25), u: *James*, Collegeville, Minnesota, 2003., 111–116. Usp. komentar Jak 1,25, u: Rinaldo FABRIS, *Lettera di Giacomo. Introduzione, versione, commento*, Bologna, 2004., 115–122. On povezuje takav Zakon s »riječju Istine« koju je Bog u nas »usadio« te traži da budemo vršitelji, a ne samo slušatelji te riječi (1,18.21.22-23). Usp. njegovu disertaciju: *Legge della libertà in Giacomo*, Brescia, 1977.

¹⁹ Usp. Hubert FRANKEMÖLLE, Exkurs 6: Das »Gesetz der Freiheit«, u: *Der Jakobusbrief*, 344–357.

²⁰ Usp. Rudolf SCHNACKENBURG, *Die sittliche Botschaft des Neuen Testaments Band 2: Die urchristlichen Verkündiger*, Freiburg, 1988., 193–225. Prema njemu, Jakovljeva je pobudni

Izreku o kraljevskom zakonu slobode proučava u kontekstu cijelog odlomka 2,1-12 te povezuje s Isusovom izrekom o njegovu jarmu koji je sladak i bremenu koje je lako (Mt 11,28-29). Zatim zaključuje: »Tako je Jakovljeva misao o slobodi povezana s ranokršćanskim gledanjem na Isusovo naviještanje volje Božje. Riječ Božja 'usađena' kršćanima pod mudrosnim vidom, koja 'ima moć spasiti' (Jak 1,21), onima koji je uzimaju k srcu daje slobodu koja se temelji u Bogu i vodi pravoj ljudskoj slobodi. Savršeni zakon slobode oslobađa ljude za ljubav.«²¹

U sažetku ovog dijela možemo istaknuti da se ključni elementi Jakovljeve antropologije temelje na učenju Izraelovih mudraca i psalmista te na recepciji Isusova obrazloženja glavne zapovijedi i prije nego je ta građa zapisana u kantska evanđelja. Jakov je u antropologiji pobornik dijaloga sa Židovima.

2. Kao stvorenja ovisna o Bogu, ljudi su pozvani na postojanost u kušnjama, na svladavanje požuda i na traženje mudrosti odozgo

Ovdje odabiremo tekstove iz Jakovljeve poslanice koji vjeru o ljudima kao Božjim stvorenjima vežu uz etično ponašanje u vjerničkoj zajednici i u ljudskom društvu. Jakov podsjeća svoje povijesne naslovnike, koji se kao »dvanaest plemena Dijaspore« na bogoslužju služe Starim zavjetom na grčkom, neka budu svjesni kako su vjerom siromasi promaknuti u svojem dostojanstvu, a bogataše opominje da su stvorenja odgovorna Stvoritelju: »⁹Neka se brat niska soja ponosi svojim uzvišenjem, ¹⁰a bogataš svojim poniženjem. Ta proći će kao cvijet trave: ¹¹sunce ogranu žarko te usahnju trava i cvijet njezin uvenu; dražest mu lica propade. Tako će i bogataš na stazama svojim usahnuti« (1,9-11).

»Brat« je ovdje član vjerničke zajednice koja se pretežno sastoji od siromašnih, ali iz opasnosti dodvoravanja bogatima na liturgijskom susretu (Jak 2,1-4) naslućujemo da je i pokoji bogataš pripadao zajednici. Potiče socijalne siromahe u robovlasničkoj državi da u vjeri otkriju svoje novo dostojanstvo, iako u građanskom društvu i dalje ostaju robovi ili siromašni nadničari (usp. 5,4). *Tapeinós* (r. 9) su naši prevoditelji preveli kao »niska soja«, a to je u Septuaginti prijevod hebrejskog *anaw* – siromah, osoba bez materijalnog posje-

---

spis mudroso-teološkog usmjerenja, dokument o savršenom zakonu slobode te spis o znakovitoj ovisnosti vjere i djela.

²¹ *Isto*, 214. On ovdje upućuje na komentar: Franz SCHNIDER, *Der Jakobusbrief*, Regensburg, 1987, 51, koji življenje po zakonu slobode veže s budućim sudom u Jak 2,12.

da, ali i niskog socijalnog položaja.²² Siromasi u biblijskom smislu također su ponizni, što Jakov izričito ističe kada sa starozavjetnim mudracom (usp. Izr 3,34) kaže da se »Bog protivi oholima, a poniznima (*tapeinois*) daje milost« (Jak 4,6). U grčkom je *kauhasthō* (r. 9) imperativ aorista s ingresivnim značenjem: neka se otpočne hvaliti. Može značiti »dičiti se« u pozitivnom smislu, ali i hvastati se u negativnom smislu. Ovdje je značenje pozitivno, paralelno pozivu na radovanje u r. 2. toga poglavlja (*pasan haran hēgēsate* – držite za istinsku radost). Tim Jakov podsjeća na propovijed proroka prognanicima u Babiloniji, koji je najavljivao skori povratak pomoću slike o vrelom pustinj-skom vjetru: »Svako je tijelo trava, kao cvijet poljski sva mu je dražest. Sahne trava, vene cvijet, kad dah Jahvin preko njih prođe!« (Iz 40,6-7). Takav vreli pustinjski vjetar postoji i u Palestini, i time bi to mogao biti znak prenošenja među Židovima metafore o pustinj-skom vjetru koji prži zelenu travu. Misao o prolaznosti zemaljske egzistencije i drukčijem poretku kod Boga Jakov je mogao naučiti i od Siraha:

Sve se živo troši kao odjeća,
i vječna je uredba: valja umrijeti.
Kao lišće što raste na bujnu drvetu
te jedno opada a drugo niče,
tako je i naraštaj od krvi i mesa:
jedni umiru, a drugi se rađaju.
I svako prolazno djelo propada,
a zajedno s njim i njegov tvorac (Sir 14,17-19).

Hubert Frankemölle upućuje na druge slične metafore kod Siraha, proroka i psalmista. U strukturi Jak 1,9-11 on vidi sličnost s Psalmom 48, koji je kulturna zahvala hodočasnika za spas naroda. »I drugi autori u Novom zavjetu stoje u toj tradiciji (usp. Mk 13,31; Mt 5,18; Lk 16,17; Rim 8,20-21; 1 Kor 7,31; 1 Iv 2,17; 1 Pt 1,23-24). Omiljele i daleko rasprostranjene metafore da bi osvijetlile prolaznost, uz travu, su i: cvijeće, ružini pupoljci, vodene kapi, zrnca pijeska, paučina, sjena, dah, trulež, dim, oblaci, magla, muhe, ptice, odjeća, lađa, voda, zrcalo (o tome vidi Jak 1,23). Budući da je ljudsko iskustvo i u antici bilo internacionalno, te i druge metafore postoje i izvan Starog zavjeta.«²³ Tu je budućnost izražena teološki i iskustveno. Jakov ne prijeti sudom, nego potiče na promjenu stava buđenjem svijesti o prolaznosti kod siromašnih i bogatih vjernika. Pokazuje

²² Usp. Cleon L. ROGERS, JR – Cleon L. ROGERS III, *The New Linguistic and Exegetical Key to the Greek New Testament*, Grand Rapids, Michigan, 1998., 553.

²³ Hubert FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus. Kapitel 1*, 247.

osnovnu socijalnu problematiku naslovnika koje zove braćom. U 1,9-11 Jakov poziva siromahe i bogataše na novu svijest o njima samima, koja će dovesti do slobodnog prakticiranja osobne i zajedničke vjere.²⁴

Jakov na temelju svojeg iskustva i iskustva svojih naslovnika zna da ljudi imaju kušnje izvana i požude iznutra. Zato uči:

² Pravom radošću smatrajte, braćo moja, kad upadnete u razne kušnje
³znajući da prokušanstvo vaše vjere rađa postojanošću. ⁴Ali neka postojanost bude na djelu savršena da budete savršeni i postojani, bez ikakva nedostatka (1,2-4).

¹²Blago čovjeku koji trpi kušnju: prokušani, primit će vijenac života koji je Gospodin obećao onima što ga ljube. ¹³Neka nitko u napasti ne rekne: 'Bog me napastuje.' Ta Bog ne može biti napastovan na zlo, i ne napastuje nikoga. ¹⁴Nego svakoga napastuje njegova požuda koja ga privlači i mami. ¹⁵Požuda zatim, zatrudnjevši, rađa grijehom, a grijeh izvršen rađa smrću (1,12-15).

U prvom odlomku ključni su izrazi *peirasmoi* (kušnje) u r. 2, a u rr. 3 i 4 *hypomonē* (postojanost). Sveti pisac oslovljava naslovnike kao braću po vjeri, ali pritom misli i na sestre koje izričito spominje kao prisutne na liturgiji zajednice (Jak 2,15). Zajedno s glagolom *peirazō*, koji u toj poslanici dolazi tri puta (1,13-14) u Septuaginti je to prijevod hebrejskog korijena *masah*, koji znači »pokus, dokaz, provjera, kušnja, napast«. Tako se u Starom zavjetu događaji prolaza kroz pustinju zovu *kušnje* (usp. Izl 17,7; Pnz 6,16; 9,22). Od starozavjetnih tekstova Joel Marcus vidi u Jak 1,13-14 utjecaj Siraha:

Ne reci: »Od Boga je grijeh moj«,
jer što on mrzi, nikad ne čini.
I ne reci: »On me zavede«.
jer njemu grešnici ne trebaju.
Gospod mrzi svaku gnusobu,
a mrzi je i svaki onaj tko se njega boji.
On je sam u početku stvorio čovjeka
i prepustio ga slobodnoj volji njegovoj.
Ako hoćeš, možeš održati zapovijedi,
u tvojoj je moći da budeš vjeran.
On je preda te stavio vatru i vodu:

²⁴ Usp. Hubert FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus*, 251-259. On vidi da Jakovljevi naslovnici krivo shvaćaju sami sebe, a Jakov ih zove na solidarnost u državi nejednakih.

za čim hoćeš pruži ruku svoju.
 Pred čovjekom je i život i smrt:
 što on više voli, to će mu se dati.
 Jer velika je mudrost u Gospoda,
 on je svemoćan i vidi sve.
 Oči Gospodnje počivaju na onima koji ga se boje,
 Gospod zna svako djelo čovječje.
 Nije nikad zapovjedio nikome da bude bezbožnik
 niti dao dopuštenje za grijeh (Sir 15,11-20).

Iz ovoga izlazi da se vjera u Boga sastoji u držanju njegovih zapovijedi. O zloj sklonosti govore neki kumranski spisi, zatim Filon Aleksandrijski te Oporuka dvanaest patrijarha. Iz ovoga teksta i drugih tekstova kasnije su rabini razvili nauk o zloj sklonosti u ljudima (*jecer*). »*Jecer* je Božje stvorenje, ali je čovjek odgovoran za zlo koje strast proizvodi u njemu. Njezina djelatnost vodi u prijestupe kao što su seksualni grijeh, srdžba, lakomost te uvodi u stanje 'dvoumnosti'. Ona je 'strano božanstvo' i pokoravati se njoj znači klanjati se idolima. Čovjekovo oružje protiv *jecer*-a je Tora. Iako bi proučavatelju Jakovljeve bilo zanimljivo slijediti nastavak rabinske literature, kasni zapisi tih tradicija isključuju nas od potrebe takvog proučavanja.«²⁵

U Novom zavjetu Isus je pred početak mesijanskog djelovanja bio kušan da postane razvidno hoće li biti Mesija čudotvorac, kako očekuju sunarodnjaci pod rimskom okupacijom, ili će tražiti i vršiti volju Božju (usp. Mt 4,1-11). U Očenašu je učenicima predlagao i prošnju »Ne uvedi nas u napast, nego izbavi nas od Zloga« (Mt 6,13 = Lk 11,14) u smislu »ne prepusti nas iskušenju«, jer znamo svoju slabost.²⁶ Prema Jakovu, kušnje su nužan dio ljudskog života i mogu

²⁵ Joel MARCUS, *The Evil Inclination in the Epistle of James*, u: *Catholic Biblical Quarterly*, 44 (1982.), 606–621, 619.

²⁶ Za egzegezu Mt 6,13 i Lk 11,4 vidi: Marijan VUGDELIJA, *Oče naš – Molitva Gospodnja* (Mt 6,9-13). *Egzegetsko-teološka obrada*, Split, 2007., 195–250; Heinz SCHÜRMAN, *Das Gebet des Herrn als Schlüssel zum Verstehen Jesu*, Freiburg, 1981., 112–126; Joseph A. FITZMYER, *The Gospel of Luke X–XXIV*, New York, 1985., 896–906; François BOVON, *Das Evangelium nach Lukas 2. Teilband: Lk 9,51-14,35*, Neukirchen, 2008., 117–143. Židovsku pozadinu i no-zovavjetni kontekst prošnje za izbavljenje iz kušnje zorno obrađuju Moshe Navon i Thomas Söding u poglavlju »Die Bewahrung von der Versuchung und die Erlösung vom Bösen« njihove knjige naslovljene *Gemeinsam beten. Eine jüdisch-christliche Auslegung des Vaterunsers*, Freiburg, 2018., 145–157. Söding pritom ističe da ta prošnja traži pojašnjenje slike o Bogu i čovjeku te osvjetljuje tamnu stranu čovjeka, »ali ne da proširi depresiju, nego da pobudi nadu« (Isto, 151). Učenici, ako se oslone samo na sebe, ne mogu se suprotstaviti kušnji. Tako parafrazira ovu prošnju: »Neka ne dođe na nas tvoja opravdana srdžba; očuvaj nas od toga da otpadnemo od tebe Bože; ne budi strogi sudac koji će nas pritisnuti našom krivnjom; budi nam Bog Otac«, Isto, 157.

biti prilika za postojanost kao vrlinu ustrajnosti unatoč teškoćama s kojima se sučeljavaju pojedinci i zajednica. U poticanju na dostizanje *savršene* postojanosti Jakov je na liniji starozavjetnog mudraca (usp. Sir 2,1-18; 15,11-20) ali i Isusa koji predlaže ljudima da budu savršeni kao što je Bog savršen (usp. Mt 5,48; 19,21). »Savršeni i potpuni« (r. 4) bit će kasnije pozvani na mudrost odozgo (3,13.15-17). Jakovu je snaga etičkog odlučivanja u vjerničkoj mudrosti.²⁷ »Stoga mnoge od vrlina koje Jakov hvali i mnoge od mana koje kudi mogu se povezati s *jecer*. Ne tvrdimo da u svim slučajevima koje navodi Jakov svjesno ima na umu *jecer* niti da bismo njegovu poslanicu trebali obrađivati kao traktat o zloj sklonosti. Vjerojatnije je da Jakov u toj poslanici ima na umu idealnog čovjeka ili ono što mu je suprotno. Ako bismo ga zapitali o idealnom čovjeku, vjerojatno bi odgovorio: 'On je mudar čovjek. On drži Zakon. On nadvladava *jecer*'. Sve te tri tvrdnje odnosile bi se na istu osobu; svaka bi se odvojeno usmjeravala na jedan vid savršenosti te osobe. Vrijedi i obrnuto: suprotnost idealnoj osobi mogla bi se ovako prikazati: 'On je luđak. On je prijestupnik Zakona. On je pod vlašću zle sklonosti'.«²⁸

U r. 12 Jakov proglašava blaženima one koji strpljivo podnose kušnje i obećava im vijenac života pripremljen onima koji ljube Gospodina. Taj stih je uvod u poticaj naslovnici da budu brzi na slušanje, a spori na govor, vršitelji, a ne samo slušatelji riječi Božje (1,12-27). Dok je u 1,2-4 istaknuo kako postojanost vodi u savršenost, u 1,12-15 najavljuje eshatološku nagradu za vjerničku cjelovitost. U formulaciji o porijeklu kušnje i napasti (*peirasmos*) u r. 13-15 Jakov odlučno ističe da Bog nije izvor napasti, jer ne mami ljude na zlo niti može biti mamljen. Nije nam poznato jesu li njegovi povijesni naslovnici znali za Isusuovu prošnju u Očenašu, kako su je zapisali Matej i Luka, ali je Crkva u kanon primila obje formulacije i očito da nije u njima vidjela kontradikciju. Istina, u antropomorfnom razmišljanju starijih pisaca Biblije Bog je »kušao« Abrahama (usp. Post 22,1) i putničku generaciju svojeg naroda (usp. Pnz 13,3), ali u pjesmi o Jobu nevinom patniku ne napastuje Bog nego sotona (usp. Job 1,11-12). Bog je *apeirastos* za Jakova – ne napastuje na zlo niti može biti napastovan. Slobodnog čovjeka napastuju njegove požude (*epithymia*). Te grešne želje mame ljude na grijeh i time na duhovnu smrt. U 3,14.16 Jakov s tugom ističe kako su ljudi zavidni, svadljivi, umišljeni te skloni neredu i svakom zlu. U 4,1-5 Jakov će proročki optužiti naslovnike za »preljubništvo« i »ratovanje« u zajednici zato

²⁷ Usp. Karl-Wilhelm NIEBUHR, Jakobus und Paulus über das Innere des Menschen und den Ursprung seiner ethischen Entscheidungen, u: *New Testament Studies*, 62 (2016.), 1–30. Za njega je Jak 1,12-25 soteriološki centar, a 2,14-26 razrada povezanosti vjere i djela.

²⁸ Joel MARCUS, The Evil Inclination in the Epistle of James, 621.

što grešno žude, a ne mogu postići ono za čim žude. Uvjerenje da u čovjeku postoje zle sklonosti, ali i moralna sloboda za odlučivanje na dobro Jakov je preuzeo od starozavjetnih mudraca.

Ne kuj zla svome bližnjemu
 dok on bez straha kod tebe boravi.
 Ne pravdaj se ni s kim bez razloga,
 ako ti nije učinio nikakva zla.
 Nemoj zavidjeti nasilniku,
 niti slijediti njegove pute,
 jer su Jahvi mrski pokvarenjaci,
 a prislan je s pravednima.
 Jahvino je prokletstvo na domu bezbožnika,
 a blagoslov u stanu pravednika.
 S podsmjevačima on se podsmijeva,
 a poniznima dariva milost.
 Mudri će baštiniti čast,
 a bezumnici snositi sramotu (Izr 3,29-35).

Jakovljevu zgusnutu rečenicu *Pros phtonon epipthei to pneuma ho katōkisen en hēmin* u 4,5 naši su prevoditelji razumjeli: »Ljubomorno čezne za duhom što ga nastani u nama«; iako se prijedloški izraz *pros phtonon* može odnositi na »Pismo« u 5a, zamjenica srednjeg roda *ho* može se razumjeti i kao nominativ (on, duh), a aorist *katōkisen* prelazno (nastani) i neprelazno (bi nastanjen). Komentatori se znatno razilaze u prijevodu²⁹ i tumačenju te rečenice.³⁰ Svakako, rečenicu treba čitati u kontekstu stiha koja slijedi, a citat je Izr 3,34 LXX: »Bog se oholima protivi, a poniznima daje milost.« Jakovljevu tvrdnju iz r. 5a da »Pismo veli«, koja je uvod u citat naveden u 5b, bibličari ne mogu pronaći u Septuaginti pa pretpostavljaju da je Jakov mogao misliti na neki drugi židovski spis. Američki katolički stručnjak za Jakovljevu ovako prevodi r 5: »Or dou you think that in vain the Scripture says: Does the spirit that God made to dwell in us yearn enviously?« – Ili smatrate li da Pismo uzalud govori: 'Žudi li

²⁹ Usp. Jacques VOUGA, *L'Épître de Saint Jacques*, 111, ovako prevodi Jak 4,5 : »Ou pensez-vous que ce soit en l'air que l'Écriture dise: Dieu porte un attachment jaloux à l'esprit qu'il a fait abiter en nous ? (Ili zar mislite da Pismo uzalud kaže: Bog ima ljubomornu privrženost duhu kojega je nastanio u nama?«). Ispod crte navodi još četiri moguća prijevoda.

³⁰ Usp. Benjamin LAPPENGA, James 3:13-4:10 and the Language of Envy in Proverbs 3, u: *Journal of Biblical Literature*, 4 (2017), 989–1006. Usp. prijevod i komentar Jak 1,5 u: Dale C. ALLISON, JR, *James*, 610-622.

zavidno duh kojega je Bog nastanio u nama?« Razlog takvom razumijevanju je što se u biblijskom grčkom glagol *epipothein* (čeznuti, hlepiti) nikada ne odnosi na Boga, a imenica *phthonos* (zavist) ima negativno značenje. U tom odlomku Jakov zove svoje naslovnike da odaberu život prijateljstva s Bogom, a to uključuje svladavanje samoga sebe i mudrost odozgo. Trebaju se odreći prijateljstva sa svijetom koje vodi u poroke (4,1-4). Da bi postigao tu retoričku funkciju, Jakov se služi retoričkom govornom temom (*topos*) zavisti, slažući dokaz u obliku retoričke savršenosti:

- a) »Tema – *propositio*: pokažite svoj način življenja u mudroj blagosti (3,13);
- b) Razlog – *ratio*: gorka zavist vodi u postupke protiv istine (3,14);
- c) Dokaz – *rationis confirmatio*: mudrost odozgo donosi istinsku pravednost (3,15-18);
- d) *Ukrašavanje* – *exornatio*: zavist donosi nesklad u zajednicu; dokaz iz Pisma: »Žudi li zavidno duh kojega je Bog nastanio u nama?« (4,1-6);
- e) *Zaključak* – *conclusio*: poziv na podlaganje Bogu (4,7-10).«³¹

Iskustvo kušnja i požuda Jakovu je povod da naslovnike potakne na traženje istinske mudrosti:

⁵Nedostaje li kome od vas mudrosti, neka ište od Boga koji svima daje rado i bez negodovanja, i dat će mu se. ⁶Ali neka ište s vjerom, bez ikakva kolebanja. Jer kolebljivac je sličan morskom valovlju, uzburkanu i gonjenju. ⁷Neka takav ne misli da će primiti što od Gospodina – čovjek duše dvoumne, nepostojan na svim putovima svojim (1,5-7).

Prema Jakovu Bog je dobri Otac i Stvoritelj pa od njega kao »oca svjetlila« nebeskih silaze dobri darovi (1,16-17). Iz tih stihova vidimo srž Jakovljeva biblijskog uvjerenja o Bogu kao brižljivom Ocu i Stvoritelju ljudi.³² U r. 5 »dat će mu se« je teološki pasiv. Bog će rado i spremno davati poniznim i ustrajnim moliteljima dar vjerničke mudrosti. U r. 7 kolebljivog molitelja Jakov naziva *anēr*

³¹ Patrick C. HARTIN, *James*, 190–217, 207.

³² Usp. Stefan WENGER, *Der wesentlich gute Gott. Eine exegetische Studie über das Gottesbild im Jakobusbrief*, Zürich, 2011. Ta je disertacija izrađena i obranjena na Teološkom fakultetu u Bernu pod vodstvom protestantskog stručnjaka za Jakovljevu poslanicu prof. Matthiasa Konradta. Na str. 290 autor zaključuje: »Čini se opravdano označiti Jakovljevu sliku o Bogu ne samo da je on bitno Dobri, nego bitno dobri *Kyrios*... Ta studija dostatno je verificirala tu tezu: Jakov potiče kršćane kojima se obraća na 'savršeni' vjernički život, koji se pokazuje pred različitim nasrtajima i kušnjama te u odgovarajućim djelima. Vjernici se trebaju iskazivati kao ljudi kojima je Bog poklonio eshatološki život, u rođenju po *logos alētheias* i koji žive od snage 'usađene riječi'. Na to Jakov motivira veoma snažno svojim govorom o Bogu kao bitno dobrom *Kyriosu*«.

diphsyhos – čovjek s dvije duše, dvouman. Taj pridjev Jakov ponavlja nakon što je naslovnike pozvao na poniznost i razboritost koju nam je Bog darovao s razumskim duhom pri stvaranju (4,5-7): »Približite se Bogu i on će se približiti vama! Očistite ruke, grešnici! Očistite srca dvoličnjaci (*dipsyhoi*)« (4,8). Jakov upotrebljava za čovjeka šest puta naziv *anēr*, a sedam puta *anthrōpos*. Psalmi i Izreke tako prevode hebrejski izraz *Adam*. Stručnjaci nisu pronašli u Septuaginti ni u grčkim profanim spisima Jakovljeva vremena pridjev *dipsyhos*, ali jesu u *Prooj Klementovoj poslanici*.³³ Relativno često pojavljuju se u *Herminu pastiru* izrazi *dipsyhoi*, *dipsyhia*, *dispyhein*. Jakov je taj termin skovao prema pravilima grčke filologije, ali na način razmišljanja u biblijskom i židovskom ambijentu, gdje je preporučeno jedinstvo srca i uma u odnosu s Bogom i vršenju zakona. Uz prefiks *di* od imenice *psyhē* Jakov je stvorio pridjev *dipsyhos* – osoba s dvije duše, dvouman čovjek. Njime svoje povijesne naslovnike i nas današnje proučavatelje upozorava na opasnost ugrožavanja osobnog odnosa s Bogom zbog sumnje ili unutarnje nesigurnosti.

Riječ *sophía* – mudrost dolazi u Jakovljevoj četiri puta (1,5; 3,13.15.17) a *sophós* – mudar jednom (3,13). To nije grčka intelektualistička mudrost, nego biblijska koja je praktična, unutarnje počelo djelovanja.³⁴ Zainteresiran za takvu životnu mudrost, on predlaže učiteljima vjere i svim pripadnicima vjernih zajednice:

¹³Je li tko mudar i razborit među vama? Neka dobrim življenjem pokazuje svoja djela u mudroj blagosti. ¹⁴Ako u srcu imate gorku zavist i svadljivost, ne uznosite se i ne lažite protiv istine! ¹⁵Nije to mudrost koja odozgor silazi, nego zemaljska, ljudska, đavolska. ¹⁶Ta gdje je zavist i svadljivost, ondje je nered i svako zlo djelo. ¹⁷A mudrost odozgor ponajprije čista je, zatim mirotvorna, milostiva, poučljiva, puna milosrđa i dobrih plodova, postojana, nehinjena. ¹⁸Plod se pak pravедnosti u miru sije onima koji tvore mir (3,13-18).

Prema r. 13 mudrost je srodna s razboritošću kao praktičnom vrlinom. Zato je ona počelo djelovanja. Ona se očituje u blagosti prema bližnjima, a protiv se zavisti, svadljivosti, oholosti i lažljivosti, kako Jakov ističe u r. 14. »Isti-

³³ Usp. Rinaldo FABRIS, *Lettera di Giacomo*, 67–69.

³⁴ Usp. Hubert FRANKEMÖLLE, Exkurs 10: Weisheitstheologie nach Jakobus, u: *Der Brief des Jakobus*, 561–571. Uz glavnu tezu da Jakovljeva donosi mudrosnu teologiju razrađuje još dva svojstva Jakovljeva poimanja mudrosti: 1) Jakov jest srodan sa Sirahom i Knjigom mudrosti, ali je samostalan teolog; 2) mudrosna tradicija je ključ za razumijevanje cijele te poslanice s njezinom etikom, jer kršćani zajedno sa Židovima vjeru dokazuju praktičnom ljubavlju i solidarnošću.

na« dolazi kod Jakova tri puta: on podsjeća naslovnike da ih je Bog »porodio riječju istine« (1,18); ne bi smjeli lagati protiv istine (3,14) i neki od braće mogu »odlutati od istine« pa im pobožni trebaju pomagati da se vrate (5,19). Lagati protiv istine u ovom kontekstu znači rivalstvom i strančarenjem narušavati vjernički život u zajednici. Za razlikovanje prave i lažne mudrosti Jakov se mogao nadahnuti meditacijom Siraha:

Sva je mudrost u strahu Gospodnjem,
i u svoj je mudrosti poštivanje Zakona!
Ali mudrost nije u spoznaji zloće,
i razbora nema u savjetu grešnika.
Postoji umješnost koja je gnusna,
i luđak je kome mudrosti nedostaje.
Bolje je biti razborom siromašan ali bogobojazan
nego biti bogat razborom a kršiti Zakon (Sir 19,20-24).

Rinaldo Fabris u svojem komentaru za paralelu Jak 3,14 upućuje na židovsko helenističko djelo *Oporuka Dvanaest patrijarha* (Gad V, 1), gdje je istaknuto da laž stalno govori protiv istine, a naučava klevetu, srdžbu, rat, oholost i lakomost, srce ispunja zloćom i đavolskim otrovom.

Jakov u tom odlomku dva puta povezuje mudrost s mirotvornim djelovanjem: među sedam svojstava mudrosti odozgo ulazi i to da je mirotvorna (r. 17), pravednost se u miru sije onima koji tvore mir (r. 18). Uz poziv na zbrinjavanje sirota i udovica (1,27), poticaj vjernicima na liturgiji da budu nepristrani prema siromašnim sudionicima bogoslužja (2,1-13), borbu za pravednu plaću radnicima (5,1-5) ovdje Jakov pokazuje da »plemena raseljeništa«, koja na početku oslovljava (1,1) žive u većinski poganskom svijetu s vjerom u mnoštvo bogova (2,19: »ti vjeruješ da je Bog jedan«). On, međutim, traži od naslovnika da mirotvornim djelovanjem prema unutra i prema vani pridonose miru u zajedničkom svijetu. Iz toga naslućujemo da je sastavljač prvotne građe za tu poslanicu morao poznavati Govor na gori s Isusovim usklikom: »Blago mirotvorcima: oni će se sinovima Božjim zvati« (Mt 5,9). Isus traži da njegovi sljedbenici ne samo mir čuvaju nego i tvore, što je izvrsno formulirano u engleskom: *peace keepers and peace makers*. Kraljevstvo Božje, koje je za Isusa vrhunska vrijednost, ima i zemaljsku dimenziju jer tko se iskreno otvara Božjoj vladavini, otvara se i potrebama ljudi među kojima živi.³⁵

³⁵ Egzegezu blaženstva o mirotvorcima u Mt 5,9 vidi u: Marijan VUGDELIJA, *Put sreće. Isusova blaženstva (Mt 5,1-16)*, Split, 2011., 558–599.

Ima li Jakovljeva preporuka mudrosti odozgor sadržajnu vezu s Pavlovim učenjem o mudrosti križa, odnosno evanđeljem o Kristu rassetom? Korinćanima koji su se dičili vještim govornicima i sanjali o grčkoj mudrosti Pavao poručuje: »Doista, kad svijet u mudrosti Božjoj Boga ne upozna mudročću, svidjelo se Bogu ludošću propovijedanja spasiti vjernike. Jer i Židovi znake ištu i Grci mudrost traže, a mi propovijedamo Krista rassetoga: Židovima sablazan, poganima ludost, pozvanima pak – Židovima i Grcima – Krista Božju snagu i Božju mudrost. Jer ludo Božje mudrije je od ljudi i slabo Božje jače je od ljudi« (1 Kor 1,21-24). Pavao uz to uči da je Bog po Isusovoj smrti uspostavio korijenski mir između sebe i ljudi te ljudi međusobno (usp. Rim 5,1-11). Unatoč tome egzistencijalnom događaju spasenja, čovjek je izložen stalnoj borbi s grijehom u sebi (usp. Rim 7,7-25). Jakov nigdje ne spominje križ Kristov, a sam naziv »vjera u Krista slavnoga« (2,4) mogao bi biti aluzija na proslavu Krista nakon nasilne smrti, ali i priključenje ondašnjim autorima židovskih izvanbiblijskih spisa koji su maštali o Mesiji sabiratelju dvanaest raspršenih Izraelovih plemena, jer će on kazniti neprijatelje izabranog naroda. Matt Jackson-McCabe to osobito vidi u nazivu »dvanaest plemena raseljeništa« (Jak 1,1).³⁶ Već smo spominjali protestantskog egzegeta Karla-Wilhelma Niebuhra, koji je u članku iz 2016. godine usporedio Jakovljevo i Pavlovo gledanje na čovjekovu nutrinu kao izvor etičkog odlučivanja. On postavlja i dokazuje tezu: »Jakov ocrtava teološki reflektiranu 'kršćansku' sliku o čovjeku koju razvija neovisno od Pavla i samostalno u odnosu na njega, ali na temelju zajedničke ukorijenjenosti u događaju Isusa Krista pokazuje strukturalnu usuglašenost s Pavlovom antropologijom.«³⁷ On smatra da je kod Jakova slika o čovjeku u 1,13-15 obilježena suprotnošću »unutra« i »izvana«, a u 3,13-18 karakterističnim suprotstavljanjem »gore« i »dolje«. Oba odlomka bila bi povezana temeljnom mišlju da čovjekova sposobnost za činjenje dobra dolazi od toga da Bog utječe na čovjekovu volju i uvodi ga u djelovanje skladno s voljom Božjom. Kod Pavla bi to bilo izričito, kod Jakova uključivo ustvrđeno.

U ovom dijelu razmotrili smo Jakovljeve odlomke u kojima ističe ovisnost ljudi kao stvorenja o Bogu kao dobrom Gospodararu (1,2-4.5-7.9-15). Ljudi su pozvani na postojanost u kušnjama života, na svladavanje vlastitih požuda

³⁶ Usp. Matt JACKSON-McCABE, *The Messiah Jesus in the Mythic World of James*, u: *Journal of Biblical Literature*, (2003.) 4, 701–730. Za takvo »mitsko razmišljanje« Jakova on navodi tekstove iz Svitka o ratu iz Kumrana, Solomonova Psalma 17, Četvrte Ezrine knjige i Druge Baruhove.

³⁷ Karl-Wilhelm NIEBUHR, *Jakobus und Paulus über das Innere des Menschen und den Ursprung seiner ethischen Entscheidungen*, 5 (bilj. 26).

i na traženje mudrosti odozgo. Jakov nije razmišljao s Pavlom o teologiji križa Isusova nego se nadahnjivao mudrošću nadahnutih učitelja u Izraelu (Izr 3,29-35; Sir14,17-19; 15,1-20; 19,20-24).

3. U životnim nevoljama strpljivi, u bolesti ovisni o zajednici

U Jakovljevu antropologiju ulazi i poziv na strpljivost u podnošenju životnih nevolja, pri čemu se on služi slikama iz palestinske poljoprivrede i povijesti Izraela:

⁷Strpite se dakle, braćo, do dolaska Gospodnjega. Evo ratar iščekuje dragocjeni urod Zemlje, strpljiv je s njime dok ne dobije kišu ranu i kasnu. ⁸Strpite se i vi, očvrsnite srca jer se Dolazak Gospodnji približio! ⁹Ne tužite se jedni na druge da ne budete osuđeni! Evo: sudac stoji pred vrama! ¹⁰Za uzor strpljivosti i podnošenja zala uzmite, braćo proroke koji su govorili u ime Gospodnje. Eto: blaženim nazivamo one koji ustrajaje. ¹¹Za postojanost Jobovu čuste i nakanu Gospodnju vidjeste, jer milostiv je Gospodin i milosrdan (5,7-11).

U prethodnom odlomku Jakov je upozorio bezobzirne bogataše da su nastupili »posljednji dani« te da dolazi »dan klanja« (5,3-5). Riječcom *oun* (dakle) taj odlomak veže s prethodnim te u njemu izvodi zaključke za vjernike. U prethodnom odlomku najavio je Božji sud nepravednim bogatašima, a tu najavljuje Božji dolazak i pravedni sud svima. Temu o sudu najavio je u 1,11, kada je najavio prolaznost bogatstva kao što vene cvijeće. Nadalje, najavio je »vijenac života« onima koji Boga ljube i podnose kušnje (1,12). Onima koji ustraju najavio je Božji blagoslov u svemu što čine (1,12). One koji su u svijetu siromašni, podsjetio je da su »bogataši u vjeri i baštinici kraljevstva što ga je Bog obećao onima koji ga ljube« (2,5). U tom odlomku obećava trajno blaženstvo onima koji ustraju u nevoljama života (5,11). To izlazi iz Jakovljeve vjere da je čovjek Božje stvorenje i zato eshatološki usmjeren prema Bogu; sprema se za budućnost, koja će završiti vječnim životom ili osudom.³⁸ Četiri puta oslovljava naslovnike s »braćo« (r. 7, 9, 10, i 12) te ih potiče na strpljivo podnošenje životnih nevolja. On zna da su u većini siromašni (2,6) te da su izrabljivani od bogataša; zna da proživljavaju životne kušnje (1,2-4), da ih oskudice i nepravde dovode na rub strpljivosti. Zato im se obraća blago i potiče ih da svoju svagdašnjicu žive u strpljivosti do skorog dolaska Gospodnjega.

³⁸ Usp. tumačenje Jak 5,7-11 u: Patrick J. HARTIN, *James*, 247–257.

Redak 7 počinje imperativom aorista *makrothymēsate*, kojim pretpostavlja da su naslovnici nestrpljivi pa bi ga doslovno trebalo prevesti: »Otpočnite biti strpljivi!« Taj glagol dolazi u r. 7 dva puta, zatim ponovno u r. 8 a u r. 10 dolazi imenica *makrothymía*. Glagol i imenica izražavaju misao pasivne strpljivosti, izdržljivosti, podnošenja. U r. 11 dolazi glagol *hypomenō* i imenica *hypomonē* s prizvukom aktivnog očvršnuća u podnošenju, djelatne strpljivosti. U 1,3 ta *hypomonē* prevedena je kao *postojanost* do koje dolaze oni čija je vjera prokušana. Stoga Jakov zove vjernike na pasivnu i aktivnu strpljivost. U r. 7b Jakov za uzor strpljivosti stavlja zemljoradnika koji nakon sijanja čeka ranu i kasnu kišu, a o njoj ovisi uspjeh svega njegova rada. Za zemljoradnika uzima riječ *geōrgós*, a to je posjednik zemlje koju obrađuje, dok je u 5,4 upotrijebio *ergatēs* za nadničare na njivama posjednika. Riječ »kiša« ne postoji u grčkom tekstu, ali su je naši prevoditelji razborito umetnuli radi jasnoće (pretpostavlja se imenica *hyetós* – kiša). U Palestini je rana kiša jesenska, negdje u studenom, jer je godina počinjala ujesen; bez nje zasijani usjevi ne mogu niknuti. Kasna je u proljeće i nužna je da izniknule biljke nabubre i sazriju. Usporedba s poljoprivrednikom ima prednost u tome što žetva ili berba svakako dolaze i što Bog redovito daje kišu kao prirodnu pojavu. Ratar je svoje učinio i sada strpljivo čeka kišu koja ne ovisi o njemu. Tom živahnom slikom sveti pisac pokazuje da pozna klimatske prilike u Palestini. Neki prepisivači Jakovljeva grčkog teksta dodavali su zamišljenu imenicu uz pridjeve »*proimos* – rani« i »*opsimos* – kasni« (*hyietos* – kiša ili *karpos* – plod), ali današnji izdavači znanstvenog pristupa Novom zavjetu na grčkom ostaju pri aleksandrijskom i tzv. zapadnom tipu teksta.³⁹ Takvom formulacijom Jakov pretpostavlja da i njegovi naslovnici poznaju klimatske prilike u Palestini. U 2,8 Jakov je podsjetio da su krsnom vjerom preporođeni vjernici »prvina neka Božjih stvorova«, a ovdje najavljuje potrebu daljnjih plodova o eshatonu.

U retku 8 izriče Jakov srž eshatologije: Gospodin Isus doći će ponovno; zato zove slušatelje da »očvršnu srca«. Na takvom uvjerenju temelji on etičke poticaje svojoj braći i sestrama. Jakovljeva eshatologija je futuristička.⁴⁰ Starozavjetni mudrac kaže da Gospodin učvršćuje srca onih koji razmišljaju o njegovim zapovijedima (usp. Sir 6,37). Za njega je »srce učvršćeno umnim razmišljanjem kao ures žbuke na uglačanu zidu« (Sir 22,17). U Novom zavjetu izraz dolazi u kontekstu pareneze i molitve gdje se Bogu pripisuje učvršćiva-

³⁹ Usp. obrazloženje u: Bruce M. METZGER, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, Stuttgart, 2001., 614.

⁴⁰ Usp. Hubert FRANKEMÖLLE, Exkurs 4: Eschatologie und Ethik, u: *Der Brief des Jakobus*, 272–276.

nje srdaca i odluka (usp. 1 Pt 5,10; 1 Sol 3,13; Rim 1,11; Lk 22,32). U 2 Pt 3,3-9 vidi se da su naslovnici umorni od čekanja paruzije i pomalo razočarani što još nije nastupila. Ovdje ne opažamo takav umor. Uzročnim veznikom *hoti* (jer) Jakov donosi doktrinarni temelj strpljivosti: približila se paruzija Gospodnja. »Gospodin« je u ovom kontekstu Isus Krist, a ne Bog kao u većini mjesta gdje se u ovoj poslanici spominje *Kyrios* (dvanaest puta). Ta izvjesnost i bliskost paruzije podloga je za sav Jakovljevi duhovni nauk, za sve imperitive kojima su prethodili indikativi (kod Pavla je najprije indikativ o otajstvu spasenja, a zatim imperativ o moralnom životu). Perfekt *engiken* (približilo se) stoji u Isusovoj nastupnoj propovijedi (Mk 1,15 = Mt 4,17), a njime je Isus izrazio svoje uvjerenje da po njegovim mesijanskim ozdravljenjima i naviještanju Božja vladavina postaje zorno prisutna. Bliskost paruzije bila je jedna od presudnih tema apostolske kerigme (usp. Dj 3,19-23; 1 Sol 1,10 i dr). Očekivanje paruzije izraz je želje da vjernici sudjeluju u posljednjim događajima spasenja po kojima definitivno nastupa Božja vladavina u povijesnom svijetu (usp. 2 Kor 5,6-9).⁴¹ Na sigurnost nastupa paruzije, ali nesigurnost datuma, upućuje usporedba sa zemljoradnikom koji očekuje kišu. Jakovljevi poticaj na djelovanje usklađeno sa sviješću pravednog Božjeg suda i skore paruzije (5,7-11) Franz Mussner u svojem komentaru povezuje s pozivom na vjeru potvrđivanu djelima ljubavi prema bližnjemu (2,14-26) i najavom milosrdnog Božjeg suda onima koji vrše zakon slobode po djelima ljubavi (2,12-13). »Eshatologija ove poslanice stoji u velikoj blizini Isusovoj eshatologiji (kao i etici). Isus također najavljuje nastup posljednjeg vremena; i u njegovoj eshatološkoj propovijedi misao o sudu igra važnu ulogu; i on govori o svojem ponovnom dolasku, ali svojim učenicima ne najavljuje vrijeme nastupa. Njegova etika poznaje također eshatološku motivaciju. Njegovo 'razumijevanje egzistencije' dobro je određeno njegovim eshatološkim naviještanjem. Takva je upravo i eshatologija koja Jakovljevoj poslanici daje jasnu raspoznatljivost i bitno je više od čistog prikazivanja tradicijske parenetske mudrosti.«⁴²

U retku 9 »sudac stoji pred vratima«, nisu kućna vrata nego gradska (*thura*) pred kojima se na Istoku Jakovljeva vremena odvijao javni život, uključujući i suđenje. Eshatonski sudac koji »stoji na vratima« spreman je otpočeti svoju sudačku funkciju. Tim izrazom nagoviještena je neposredna blizina i sigurnost paruzije o kojoj će svatko odgovarati za svoja djela. »Paruzija funk-

⁴¹ Usp. Walter RADL, *Parousia – Anwesenheit. Ankunft*, u: *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, III, Stuttgart, 1983., 102–105.

⁴² Franz MUSSNER, *Exkurs: Die Eschatologie des Briefes*, u: *Der Jakobusbrief. Fünfte, durchgesehene Auflage*, Freiburg, 1987., 207–211, 210–211.

cionira kao prolazna narav ljudskog života, na koju je Jakov već upozorio u 1,10-11; 4,14. Na jedan ili drugi način život će ubrzo završiti – dolaskom smrti ili povratkom Gospodina. Obje mogućnosti jednima će donijeti nagradu a drugima osudu.«⁴³

U redcima 10 i 11 navedeni su proroci i Job kao primjer i uzor (*hypodeigma*) strpljivosti. Njihove vrline Jakov naziva *kakopatheia* (podnošenje zla ili onoga što čovjek nije sam sebi prouzročio) i *makrothymia* (aktivna strpljivost). U oba izraza uključena je misao o podnošenju patnje koja je neizbježiva i dolazi u različitim oblicima. Ne samo nijemo i apatično podnošenje nego smireno i smisleno, vjerom motivirano. Kada ističe da su proroci govorili u ime Gospodnje, Jakov time ukazuje na zajedničko znanje kako su proroci s pozivom (za razliku od dvorskih proroka koji su bili vladarevi savjetnici) trajno izvršavali svoj poziv, u njemu ustrajali, jer su nastupali kao pozvani i poslani od Boga. Činili su i tumačili Božju volju u promjenjivim prilikama naroda Božjega, a često bili osporavani i zlostavljani. U razdoblju između Starog zavjeta i Novog zavjeta razvio se u židovskom narodu kult mučenika. Pobožni Židovi štovali su svoje velikane vjere kao uzore vjernosti i strpljivosti. O njima pjevaju Sirah 44 – 50 te Mudrost 10. Jakovljevi naslovnici su etnički Židovi uz pokojega bivšeg poganina i zato im za uzor može stavljati starozavjetne velikane. Slično postupaa autor Poslanice Hebrejima 11.

Jakovljevi naslovnici znali su za Jobovu strpljivost (*hypomonē*) iz židovskog sinagogalnog bogoslužja. Job nije prihvaćao tumačenje patnje kao Božju kaznu za javne ili tajne grijeha (usp. Job 3,3.11; 16,2 i dr). Pjesnik mu stavlja u usta čak buntovne riječi protiv Boga čija pripuštenja ne razumije (usp. Job 7,11-16; 10,18; 23,2; 30,20-23). On ipak u svojem butnu ostaje vjernik koji ne shvaća tajnu patnje, ali se podlaže svemogućem Bogu koji mudro vodi svijet. Zato je primjer biblijske postojanosti koja je nešto drugo od stoičke ravnodušnosti ili bešćutnosti (*apatheia*) – stav mudraca koji ne želi podlijegati slabostima svjetine. Naslovnici su na primjeru proroka i Joba »vidjeli« Gospodinovu nakanu jer je on milostiv i milosrdan, što je aluzija na Jobov smireni svršetak (usp. Job 42,10-17), ali i na psalme s veličanjem Božjeg milosrđa (usp. Ps 103,8; Ps 11,4). Grčki izraz *polysplanhos* (milosrdan) doslovno znači »veoma potresene utrobe, pun sažaljenja«. Sličnim glagolom (*splanhizomai*) prvi evanđelist opisuje Isusovo sažaljenje nad mnoštvom (usp. Mt 9,23). Tim antropomorfizmom Biblija uči da je Bog sažaljiv, suosjeća s ljudima i spreman je pomoći. Tim izrazom Jakov patnicima najavljuje sigurnu Božju intervenciju.

⁴³ Dale C. ALLISON, *James*, 699.

Odlomak Jak 5,13-16 u priručnicima pastoralne i dogmatske teologije redovno navodimo kao novozavjetni dokaz za ustanovljenje bolesničkog pomazanja. Ovdje možemo samo kratko u to ući.⁴⁴ Pogledajmo tekst:

¹³Pati li tko među vama? Neka moli! Je li tko radostan? Neka pjeva hvalospjeve! ¹⁴Boluje li tko među vama? Neka dozove starješine Crkve! Oni neka mole nad njim mažući ga uljem u ime Gospodnje ¹⁵pa će molitva vjere spasiti nemoćnika: Gospodin će ga podići, i ako je sagriješio što, oprostit će mu se. ¹⁶Ispovijedajte dakle jedni drugima grijeha i molite jedni za druge da ozdravite! Mnogo može žarka molitva pravednikova (5,13-16).

Očito je da Jakov traži brigu za bolesne članove zajednice koja spada na ukućane, starješine i svu lokalnu skupinu krštenih. U vremenu kada su samo bogati mogli sebi priuštiti liječnika, solidarnost s bolesnim članovima zajednice mogla je privlačiti nove obraćenike iz siromašnih slojeva.⁴⁵ Jedan broj današnjih egzegeta proučava taj odlomak sa stajališta pomaganja onima koji su tjelesno ili duhovno bolesni. Mi ćemo se ovdje baviti ponajprije molitvenim vidom toga odlomka.

U retku 13 grčki glagol *kakopathein* naši su prevoditelji prerekli s »patiti«. On zapravo znači »patiti zbog doživljene nesreće, trpjeti zlo, podnositi teškoće«. Riječ je o osobnim neuspjesima ili nezgodama koje više ne mogu biti otklonjene, ali je potrebna tjelesna i duhovna snaga da ih čovjek izdrži. Vjernik koji trpi od neotklonjivog neuspjeha ili nevolje koju su drugi prouzročili, neka moli. Tu se nalazi imperativ prezenta od *proseuhomai*, koji sveti pisac ponavlja u r. 14 u vezi s molitvom starješina nad bolesnikom te u r. 17 i 18 u vezi s Ilijinom proskom molitvom. To je poziv na molitvu utemeljenu na uvjerenju da Bog uslišava vjernike te da u klonuću i nesreći daje snagu. Takav poticaj temelji se na psalamskim molitvama gdje Bog obećava da će s vjernicima »biti u nevolji« (Ps 91,15). Jakov zna da Bog za vjernike ne stvara

⁴⁴ Usp. Mato ZOVKIĆ, Protkanost Katekizma Svetim Pismom, u: *Bogoslovska smota*, 65 (1995.) 1, 41-57; Mato ZOVKIĆ, Kršćanska molitva prema Jakovljevoj poslanici, u: Mario CIFRAK – Nikola HOHNJEC (ur.), *Neka iz tame svjetlost zasine!*, Zbornik radova u čast prof. dr. sc. Adalbertu Rebiću povodom 70. obljetnice života i 40. obljetnice profesorskog rada, Zagreb, 2007., 467–493.

⁴⁵ Usp. Martin C. ALBL, »Are Any among You Sick?« The Health Care System in the Letter of James, u: *Journal of Biblical Literature*, 121 (2002) 1, 123–143. »Autor pretpostavlja da svi članovi zajednice imaju pristup zdravstvenoj njezi, jer bilo koji bolesni član može pozvati starješine radi iscjeljenja; svaki član može se osloniti na molitve članova svoje zajednice koji mole za iscjeljenje... Slobodan pristup zdravstvenoj njezi u ranom kršćanstvu bio je uz divljenje uspoređivan s drugim, skupljim sistemima i tako je bio čimbenik koji je privlačio obraćenike«, *Isto*, 141.

neki drukčiji svijet te da oni kao i drugi ljudi doživljavaju mnoge neuspjehe, razočaranja, poraze. Potiče ih da te neuspjehe i razočaranja osmisle u molitvi, i to u *trajnoj* molitvi, kako to izlazi iz imperativa prezenta kojim se naređuje nastavak radnje ili stanja.⁴⁶

Prema istom retku 13, tko je raspoložen, treba psalmirati. Jakovljeve grčki glagol *euthymein* naši su prevoditelji prerekli s »biti radostan«. On zapravo znači »biti dobre volje, radovati se nečemu, raspoložiti nekoga«. Kako je u kontekstu riječ o bolesti, taj glagol znači biti dobrog tjelesnog zdravlja i duhovnog raspoloženja. U takvom stanju vjernik treba pjevati psalme kao molitve radovanja i klicanja Bogu. Pjesmom hvale Boga najviše častimo: »Hvalite Jahvu jer je dobar: vječna je ljubav njegova« (Ps 136,1). Tu je moguće da Jakov misli na pojedinačnu hvalu Bogu, ali i na liturgijske zahvalne pjesme zajednice. Novi zavjet često poziva krštenike da pjevaju hvalu Bogu. Među karizmatičarima korintske Crkve bilo je i takvih koji su sastavljali hvalospjeve te ih pjevali na liturgijskom susretu zajednice. Pavao potiče neka to bude »radi izgrađivanja«, a ne iz rivalstva i častohleplja (usp. 1 Kor 14,15.26). On potiče krštene pogane neka klikću Bogu što ih je zajedno sa Židovima priključio svojoj zajednici (usp. Rim 15,7-13), neka pjevaju zahvalnice za dar vjere. Vjernici koji na liturgiji pjevaju psalme trebali bi to produžiti i u radu tokom dana: »Razgovarajte među sobom psalmima, hvalospjevima i duhovnim pjesmama. Pjevajte i slavite Gospodina u svom srcu« (Ef 5,19). Ovaj je poziv u skladu s Jakovljevom kritikom formalističke religioznosti koja bi se zadovoljila pukim prisustvovanjem bogoslužju, a ne bi djelima ljubavi nastojala ostvariti kršćanstvo u životu. »Jakov gleda čovjeka kao cjelinu koji sve okolnosti svoga tijela i života, sve tjelesne i duševne potrebe molitvom i hvalom iznosi pred Boga znajući da ga Bog štiti.«⁴⁷ Dobro je podsjetiti se da su prvi kršćani davali dojam vedrih i radosnih osoba koje vide smisao u nevoljama života (usp. 1 Pt 3,14-15).

U redcima 14-15 potiče Jakov ukućane i svu zajednicu na čelu sa starješinama (*tous presbyterous tēs ekklēsias* – s članom!) na brigu za bolesnu braću i se-

⁴⁶ Usp. *Isto*, 129–136, gdje Albl govori kako je zadaća liječenja, a time i molitve, u bolesti pronaći smisao tjelesnog ili duhovnog stanja pacijenta. U ono doba bilo je različitih tumačenja o uzroku bolesti: »Jakov zapravo ne identificira izričito etiologiju bolesti. Bolest je prikazana samo kao općenito negativno stanje; u tom smislu može se kategorizirati kao kušnja (*peirasmos*). Kušnje nisu od Boga (1,13), ali mogu pojedincu pomoći da vodi pobožan, integriran život (1,2-4.12). One dolaze od požude (*epithymia*) kao unutarnje razdjeliteljske sile koja je povezana s grijehom i smrću (1,14-15) te tako s bolešću. Budući da se požuda nalazi u demonskom ozračju, u Jakovljevu personalističkom sustavu uzrok bi joj bio đavao i demoni. U tom smislu požuda je instrumentalni uzrok bolesti kojim se služe đavao i demoni«, *Isto*, 135.

⁴⁷ Franz MUSSNER, *Der Jakobusbrief*, 218.

stre. Ne možemo ulaziti u povijest tumačenja kada je tijekom srednjega vijeka taj tekst bio shvaćan kao pomoć umirućima.⁴⁸ Glagol *asthenein* na početku r. 14 ponajprije znači »biti slab, biti u potrebi«, ali su ga naši prevoditelji s pravom prerekli u »bolovati«, jer je iz konteksta razvidno da je riječ o tjelesno bolesnim vjernicima. Ako je tko bolestan, neka *dadne pozvati* k sebi (*proskalesasthō* – imp. aorista medijalnog!) starješine Crkve. On je bolestan i ovisi o ukućanima koji će pozvati starješine. Oni trebaju moliti *nad* bolesnikom te ga mazati uljem u ime Gospodnje. Kako Jakov pretpostavlja da je takvo obredno mazanje s molitvom naslovnica već poznato, egzegeti s pravom drže da je riječ o rabinskom običaju mazanja i molitve, pri čemu je molitelj pružao ruke nad bolesnika.⁴⁹ Mk 6,13 spominje kako su apostoli poslani od Isusa u galilejsku misiju »mnoge nemoćnike mazali i oni su ozdravljali«. U ono doba Židovi i Grci smatrali su da je maslinovo ulje ljekovito. Stoga je takvo mazanje, popraćeno vjerničkom molitvom, trebalo pomoći bolesnicima da ozdrave. Uz brojna biblijska i izvanbiblijska mjesta o ljekovitosti maslinova ulja (usp. Iz 1,6; 61,3; Josip Flavije i dr.) poznata je izreka grčkog liječnika Galena (129. – 199.) da je ulje »najbolji lijek«. Starješine Jakovljeve Crkve nastupaju prilikom mazanja bolesnika i molitve nad njim kao starješine, a u ime Gospodina Isusa, koji je iscjeljivao i odredio da u Crkvi postoji služba brige za bolesnike.

Prema retku 15 »molitva vjere – *hē euhē tēs pisteōs*« (s članom uz obje imenice!) *iscijelit* će bolesnika. To je genitiv kvalitete: molitva ukućana i starješina izlazi iz duboke vjere, nije kolebljiva (usp. 1,6; 4,8). Time se isključuje svako magijsko djelovanje ulja jer akcija mazanja kao vanjski znak dobiva smisao i učinkovitost iz molitve Crkve preko njezinih predstojnika. Tu je bolesnik označen participom prezenta od *kamnō* (biti slab, patiti, bolovati): riječ je o vjerniku koji je u stanju slabosti, boluje. Jakovljev glagol *sōzō* naši su prevoditelji ovdje preveli kao »spasiti«, ali on ponajprije znači »ozdraviti, iscijeliti«. Tako Isus iscijeljenima govori da ih je iscijelila, i spasila, njihova vjera (*hē pistis sou sesōken se* – u perfektu: tvoja te vjera iscijelila i ostaješ zdrav: Mk 5,34; 10,52; Mt 9,22; Lk 84,8 i dr.). Međutim, tu je moguća aluzija na Jak 1,21, gdje je istim glagolom istaknuto da usađena riječ ima moć spasiti duše vjernika te na 2,14, gdje je rečeno da vjera bez djela ne može spasiti. »Dva poimanja ovdje su spojena: molitva zajednice svakako je 'djelo vjere' a i 'ime Gospodnje' ima moć spasiti život i dušu bolesne osobe.«⁵⁰

⁴⁸ Usp. Rinaldo FABRIS, *Lettera di Giacomo*, 351–354.

⁴⁹ Usp. Franz MUSSNER, *Der Jakobusbrief*, 219.

⁵⁰ Luke T. JOHNSON, *The Letter of James*, New York, 1995., 332–333.

Uz tjelesno ozdravljenje, ako je bolesnik u grijesima, bit će mu oprošteni i grijesi. Jakov je u 3,2 rekao da »svi mi mnogo grijesimo« i pritom je mislio na učitelje koji priželjkuju tu službu, a ne obuzdavaju svoj jezik. Tamo je bila riječ o pogreškama govora koje ljudi čine zato što su slabi. Na ovom mjestu *hamartias poiein* (činiti grijeh, perifrastična konstrukcija: »ako ima učinjene grijeha«) znači moralne prekršaje i stanje grešnosti. Sam pogodbeni veznik »ako« pokazuje da Jakov ne smatra bolest vjernika kaznom za počinjene grijeha, jer bolesti napadaju grešnike i pobožne. »Oprostit će mu se – *afethēsetai*« teološki je pasiv od *afiēmi*: Bog će mu oprostiti po mazanju i molitvi starješina kojima se pridružuju ukučani i drugi članovi zajednice. Kod nekih Isusovih ozdravljenja u evanđeljima povezano je tjelesno ozdravljenje i oprostjenje grijeha, ali Isus ne pripisuje bolest grijesima bolesnika ili njegovih roditelja (usp. Mk 2,3-12; Iv 5,14; 9,3).

U retku 16 Jakov povezuje molitvu za tjelesno ozdravljenje bolesnih članova zajednice s potrebom molitve za duhovno ozdravljenje cijele zajednice: »Ispovijedajte *dakle* jedni drugima grijeha i molite jedni za druge da ozdravite! Mnogo može žarka molitva pravednika!« Eksplikativna riječca *oun* može se razumjeti i uzročno: *stoga* ispovijedajte. Ono što vrijedi za *kultnu molitvu* prezbitera nad pojedinim bolesnikom, vrijedi i za *zagovornu molitvu* pojedinih vjernika u zajednici kršćana. Praksa priznavanja grijeha kod pojedinca i u skupinama duboko je ukorijenjena u židovstvu Starog zavjeta i izvanbiblijskim spisima.⁵¹ Prema Novom zavjetu »priznanje grijeha« potrebno je za obraćenje (usp. Mk 1,5; Mt 3,6; Dj 19,18). Riječ je o javnom priznavanju osobne i zajedničke grešnosti kao izvanjskom znaku kajanja za grijeha. Jakov savjetuje da priznaju grijeha »jedni drugima – *allēlois*« te da mole »jedni za druge – *hyper allēlōn*«. Time očituje uvjerenje da se tjelesna bolest pojedinaca i grijesi članova tiču cijele zajednice: »Govor o bolesnicima u zajednici traži posebnu pozornost, iz jednostavnog razloga što je bolest duboka prijetnja identitetu i stabilnosti zajednice. Bolest nije isto što i grijeh. Niti Jakov sugerira da bolest proizlazi iz grijeha. Bolest je, međutim, *slična* grijehu u njezinim socijalnim vidovima. Stoga iscjeljenje bolesne osobe i ozdravljenje zajednice treba uzimati u obzir duhovnu dimenziju te prijetnje. Način kako Jakov isprepliće iscjeljenje bolesti i oprostjenje grijeha pokazuje njegovu shvaćanje te zbilje. Bolest predstavlja dubok izazov zajednici vjere: hoće li se ponašati kao prijatelji Božji ili prijatelji svijeta? Prema mudrosti odozdo pravi ishod grozničavog suparništva je nadživljavanje najsposobnijih. Logika zavisti potraga je za snagom na račun drugih. Zavist je poput umorstva. Što kad se

⁵¹ Za pojedince usp. Lev 5,5; Br 5,7; Ps 38,8; *Psalmi Solomonovi* 9,6; IQS 1,21-2,1. Za skupine usp. Lev 16,21; 26,40; Pnz 9,4-10; Bar 1,15-2,10; Jdt 9,1-14; Tob 3,1-6; 3 Mak 2,2-20; 6,2-15.

netko razboli? Smatram ih slabim i puštam ih po strani. Eliminacija njih ostavlja više resursa za mene; ako moram svoju pozornost i resurse dijeliti s njima, postajem slabiji u vlastitoj borbi za prevladavanje i nadživljavanje. Stoga je svjetovna logika izolirati bolesne od zdravih. Zdrav organizam povlači se od bolesne osobe da bi se zaštitio. Tada bolest stvara priliku za socijalno otuđenje. 'Naravni refleks' preživljavanja postaje također prilika za grijeh kada postaje namjerno isključivanje bolesne osobe od njege i pomoći, kada fizičko otuđenje koje dolazi s bolešću bude prihvaćeno kao duhovno otuđenje od bolesnika. Smatram da nije slučajno što Jakov ovdje prvi puta upotrebljava izraz *ekklēsia*, jer bolest prijete identitetu zajednice kao zajednice.⁵²

Povijesne naslovnike ove poslanice Peter Spitaler naziva »sinagogom« držeći da su živjeli izvan Palestine, služili se grčkim, ali su neki od njih ulazili među vjernike povijesnog Jakova, koji je umro kao mučenik u Jeruzalemu oko godine 62., a drugi pripadali kasnijim slojevima zajednice te živjeli u dijaspori. Bio je to dokument namijenjen za glasno čitanje. Prema njemu, poslanica bi bila mudrosni i eshatološki spis. Odsjek 5,7-20 smatra završnom cjelinom Jak i daje mu zajednički naslov »Strpljivost, postojanost i molitva«. On vidi da Jakov u ovom odsjeku predlaže članovima »sinagoge« četiri vrline: prihvaćanje životnih okolnosti kao Božje pripuštenje (r. 7-9), strpljivost kakvu su imali proroci (r. 10), podnošenje kušnja uz oslanjanje na Božje milosrđe i sućut (r. 11) i ustrajna molitva (r. 15-16).⁵³

Zaključak

Jakovljeva je poslanica mudrosni spis Novog zavjeta upravljen vjernicima koji kao manjina žive među poganskim sugrađanima politeistima. U takvoj povijesnoj sredini pisac podsjeća na vjeru u jednoga Boga, koji je dobri Otac i darovatelj darova. Bog je sve ljude stvorio na svoju sliku i zato ih ne smijemo vrijeđati uvredljivim govorom, zapostavljanjem sirota i udovica, pristranošću prema bogatašima na račun siromaha. Jakov s biblijskim mudracima uči da čovjek ne smije podlijegati požudama i da u vjerničkoj slobodi pridonosi brizi za bolesne te umanjivanju siromaštva u zemlji gdje živi. Mudrost odozgo osposobljava vjernika da mir čuva i miru pridonosi. Briga za bolesne i osobna molitva pomažu nemoćnima da vide smisao života i u patnji te strpljivo podnose teškoće. Jakov je židovski i kršćanski mudrac koji zove povijesne naslovnike i

⁵² Luke T. JOHNSON, *The Letter of James*, 342–343.

⁵³ Usp. Peter SPITALER, James, u: *The Paulist Biblical Commentary*, New York, 2018., 1521–1533.

nas današnje čitatelje da darom govora blagoslivljamo Gospodina i Oca, ali da ne proklinjemo ljude stvorene na sliku Božju (3,9). Na crti svoje temeljne teze da je vjera bez djela mrtva (2,14.26), traži suprotstavljanje požudama, izvršavanje kraljevskog zakona slobode, kojem je vrhunac ljubav prema bližnjima (2,8) i strpljivo čekanje dolaska Gospodnjeg. Njegova antropologija nije kristološka za razliku od Pavlove, nego teocentrična i mudrosna.

Abstract

WISDOM ANTHROPOLOGY OF EPISTLE OF JAKOB

Mato ZOVKIĆ

Kaptol 7
BiH – 71 000 Sarajevo
mato.zovkic@bih.net.ba

This article is one of the papers on Biblical anthropology presented at the symposium of Croatian Biblical scholars that was held in Zagreb on October 26-27, 2018. Along with most recent commentators, the author accepts that the core of the Epistle of Jakob has been written by historical Jakob, who died as a martyr in Jerusalem around the year 62. The Epistle was later edited for Jews and Christians in diaspora by one of Jakob's associates who was well-familiarised with the Greek language and rhetorics. The Epistle is essentially a wisdom writing of the New Testament, in which the inspired author has been influenced by Sirach and other wisdom writings of the Old Testament, but also shows awareness of Jesus's teaching on the greatest commandment and on God's fondness for the poor. The author analyses Jakob's faith and teaching on human beings as God's free creations who need to be patient in hardships of life and seek strength for perseverance in prayer, in three parts: a) created in the image of God, supported by the law of freedom (3:9-10; 1:17), b) as creatures dependent on God, human beings are called to perseverance in temptations, to mastering their lust, and to seeking wisdom from above (1:9-11; 1:2-4.13-15; 1:5-7; 3:13-17); c) in life's hardships patient, in illness dependent of the community (5:7-11.13-16). Jakob's sapiential anthropology is a continuation of the teaching of the Old Testament sages and a contribution to ethical living of the »tribes of diaspora« among their predominantly pagan co-citizens of the Roman Empire.

Keywords: *Epistle of Jakob, wisdom writing, human being as the image of God, kingly law of love towards neighbour, perseverance in temptations, wisdom above, life's hardships, dependency on the community.*